

**יום העיון : "עשייה תואמת התפתחות עם תינוקות ופעוטות- מחשבים  
מסלול מחדש"  
נובמבר 2018**

**טיפול חשיבה יצירתית [גם] בהשראת גני רג'ו אמיליה**

**ד"ר קלודי טל**

**מכללת לוינסקי לחינוך**

חשיבה יצירתית מתייחסת לתהליך בנייתם של רעיונות מקוריים באמצעות חקר וגילוי. היא כוללת יצירת רעיונות, שטף, גמישות ומקוריות. חשיבה יצירתית עשויה להתבטא באמצעות ערוצי ייצוג שונים: שפה (ילדים צעירים נחשבים למחדשי שפה), ציור, משחק סוציו-דרמטי, תנועה וריקוד. החשיבה היצירתית מתפתחת מתוך התנסויותיהם היומיומיות של הילדים הצעירים ומתוך העניין של הילדים בתופעות, בתהליך, בחוויה ולא דווקא בתוצר. מה שחשוב ביצירתיות הוא שתוצרי הילד אינם מושווים לסטנדרטים חיצוניים לו. עשייה יצירתית משוחררת אפוא משיפוט חיצוני של "נכון" ו"לא נכון". עיסוק ביצירתיות מעניק לילד הרגשה של מסוגלות עצמית. היצירתיות הולכת יד ביד עם דמיון ומשחק. יצירתיות נמנית עם כישורי הליבה הנחוצים לתפקוד במאה ה-21 (<http://www.atc.21s.org>).

במאה ה-21 בעולם מדברים על חשיבות הטיפול של כישורי חשיבה (חשיבה יצירתית, פתרון בעיות, חשיבה ביקורתית), עבודת צוות, ואיתור ושימוש במידע גם באמצעים טכנולוגיים. בחינוך בגילאי לידה עד שלוש במדינת ישראל מתמודדים עדיין עם בעיות יסוד, שנוגעות לאיכות הטיפול, שנוגע לרווחה הרגשית של תינוקות ופעוטות. יש להיאבק לפתרון בעיות יסוד אלו. עם זאת, יש צורך "לחשב מסלול מחדש", ולבדוק באלו דרכים ניתן כבר מהגיל הרך ביותר להניח תשתית לטיפול חשיבה בכלל וחשיבה יצירתית בפרט.

אנחנו יצירתיים מלידה ועם השנים היצירתיות שלנו נחסמת! האתגר בחינוך לגיל הרך הוא לא לחסום את היצירתיות של הילדים ואף לטפח אותה. מלאגוצי (Malaguzzi), האב הרוחני של גני רג'ו אמיליה מציע שנעריך את הילדים ונתפעל מהם. תפקידנו כמבוגרים בטיפול היצירתיות של הילדים הוא: "לעזור לילדים לטפס על ההרים שלהם, כשהם[הילדים]בוחרים לטפס הכי גבוה שאפשר." (The Hundred Languages of children, 2012). מתוך דבריו של מלאגוצי משתמע, שאין לכפות את הרעיונות שלנו על הילדים, במיוחד לא במסווה שהם הרעיונות של הילדים עצמם. עלינו להתאמץ לנסות להבין את העולם דרך העיניים היצירתיות של הילדים. עוד מוסיף מלאגוצי, שעלינו לעודד הבעה חופשית של הילדים, ולאפשר להם "לדבר" באמצעות "מאה השפות של הילדים". בכך הוא מתכוון, שלילדים שונים קיימת העדפה להביע עצמם בערוץ (שפתי, תנועתי, מוזיקאלי וכו') זה או אחר. בהרצאה המוצעת בכוונתי להציג בהשראת מלאגוצי ומערכת החינוך של רג'ו אמיליה, שעליה קראתי, ובה ביקרתי בשנה שעברה, עקרונות של עיצוב סביבה חינוכית ופרקטיקות נוספות, שעשויות להביא לטיפול היצירתיות של ילדים בגיל הרך בהשוואה לפרקטיקות חינוכיות קיימות שחוסמות את היצירתיות. ההרצאה תכלול הצגה של עקרונות מלווים בדוגמאות ממעונות יום וגני רג'ו אמיליה ומהתנסויות חינוכיות בישראל.

## "הנה כחמר ביד היוצר..." התבוננות בראשית העשייה הילדית בחול, בחמר ובציור

צילה גביש – שותפה עם מלכה האס בפיתוח גישה הוליסטית לחינוך בילדות המוקדמת המבוססת על הבנת התפתחות העשייה הילדית בחומרי אמנות.

### תקציר ההרצאה

כבר בשנת החיים השנייה מקובל להגיש לפעוטות חומרי אמנות מתוך כוונה לפתח את המוטוריקה העדינה ויכולת הריכוז שלהם. אולם אנחנו מעוניינים שהפעילות בחומרי אמנות תקדם את הילדים גם מבחינה קוגניטיבית ורגשית ותהווה את הבסיס להמשך פעילותם בעתיד.

מכאן עולה השאלה - כיצד מתוך שפע החומרים המוצעים היום בשוק, נדע לבחור את חומרי האמנות המיטביים עבור ילדים צעירים חמרים אשר יאפשרו לילדים להתנסות, לקדם מהם ייצוגים מנטליים בזיכרון ובהמשך, על בסיס הידע, להגיע לשליטה בהם לשם עיצוב אסתטי ולביטוי אישי.

בהרצאה זו נציג תחילה **עקרונות מנחים לבחירת חומרי אמנות בסיסיים** בילדות המוקדמת. עקרונות אלה מכוונים ליצור התאמה בין תהליכים התפתחותיים ומטרות חינוכיות לבין התכונות של אותם חומרי אמנות נבחרים ואפשרויות העשייה בהם. כל זה כדי לאפשר לילדים את המשכיות הלמידה לאורך שנות הילדות המוקדמת.

בהמשך ההרצאה נדגים בתמונות כיצד פעוטים המתנסים **בחול, בחמר ובציור בגירי שעווה** מתחילים בפעולה אקראית, ועל ידי תהליך התפישה הם מקדדים ייצוגים של תכונות החומר (המדיום) ומשנים את פעילותם.

נראה כיצד חומרים אלה - **חול, חמר וציור בגירי שעווה** מאתגרים את הילד מיד בהתנסויותיו הראשונות, ובה בעת ממשיכים לאתגר גם ילד מנוסה יותר.

לפיכך, חומרי האמנות הנבחרים בילדות המוקדמת הם אלה המאפשרים לילדים: **הבניית ידע קוגניטיבי, עיצובי אסתטי, והבעה רגשית.**

זהו הבסיס שממנו עשויה להתפתח עשייה ילדית אינדיבידואלית גמישה ואותנטית.

**"ספריית פיג'מה לקטנטנים: קריאה בהנאה בגיל הרך"**  
סלביה קמוביץ הראבן, מנהלת חינוכית של תוכניות ספריית פיג'מה

הצצה קצרה אל תוך העולם של תוכניות ספריית פיג'מה, המעניקות ספרים למאות אלפי ילדים בישראל בגילאי 2-8. הספרים מחולקים לאורך השנה למעונות, גני ילדים וכיתות א'-ב' ברחבי הארץ. לאחר קריאה ופעילות בקבוצה מקבלים הילדים עותקים אישיים של הספרים לקריאה בחיק המשפחה, שי לספרייה הביתית. התכניות מעודדות קריאה משותפת, עיסוק בערכים ומורשת ואהבה לספר מגיל צעיר.

רינת הופר

## לצייר במילים ולכתוב בתמונות

מזה שנים רבות אני יוצרת ספרים לגיל הרך. מציירת וכותבת, כותבת ומציירת, ותוך כדי עבודה לומדת שפה חדשה, שפה צורנית-מילולית שמשתכללת וממציאה את עצמה עם כל ספר חדש.

מהי השפה הזאת? מהו התחביר וההגיון הפנימי שלה? כיצד מילים ותמונות יכולות לדבר ביניהן ולספר סיפור לפעוטות? סיפור שהוא מורכב, עשיר בדמויות, בעלילה וברגש, ובו זמנית- פשוט, נהיר ותמציתי.

עמודים מאויירים מתוך ספרי השונים מראים איך מילים וביטויים יכולים להיות טעונים בדימויים חזותיים, ואיך ציורים יכולים להכיל מידע אורייני, פיקטוגרמי, ולהזמין את הילד לקריאה, כאילו היו טכסט כתוב.

כנס הריס לגיל הרך- אוניברסיטת בר אילן 29.11.2018 יום ה'

"עשייה תואמת התפתחות עם תינוקות ופעוטות- מחשבים מסלול מחדש"

### **מעל, מעבר ומאחורי הצלילים**

#### **התאמת תכנית מוסיקלית להתפתחותם של תינוקות ופעוטות במסגרות החינוכיות**

צליל ותנועה מהווים ראשיתו של קשר בין תינוק למטפלו: התינוק הומה ופועה, ממלמל ומגרגר. הוא מניע את ידיו ורגליו, את ראשו וגופו ככל שמתאפשר לו, ומסמל על ידי התנועה הזו את רגשותיו: שמחה, כעס, רעב, עייפות. צליל ותנועה הם איתות לקשר וגם מרכיב בסיסי ואיתן במוסיקה. ניסיון ארוך שנים מלמד שתינוקות ופעוטות חווים באופן מיוחד את מרכיבי הצליל (גוון, עצמה, גובה) והמוסיקה (מקצב, לחן, צורה, הרמוניה). כל אחד מהמרכיבים האלה עובר עיבודים שינויים (אדפטציות) במפגש עם הקטנטנים.

למערכת חינוכית שעושה שימוש במוסיקה תוך גילוי אהבה, מסירות ומכוונות לצרכי התינוקות והפעוטות עשויה להיות השפעה מיטיבה על תהליך התפתחות הילד. היא יכולה לשמש אמצעי לעקיפת כשלים שנוצרו במערכות הדיאדיות והטריאדיות ההוריות. ניסיון של שנים בתחום מצביע על כך, שלתוכנית מוסיקלית חינוכית מדויקת יש כוח במניעת עיכובים התפתחותיים או כשלים באינטראקציה עם ההורה או המחנכת. במסגרת תכנית מסוג זה המחנכת פונה לאנוש הקטנטן והייחודי שלפניה, יוצרת קשר עין אתו, מרכזת את שימת ליבו באמצעות תנועה עדינה ונכונה לגילו. היא מזמזמת, מהמהמת, מדקלמת ושרה על החיים הסובבים אותו. עולמו המתפתח והדינמי של הילד הוא המרכז - לא לוח השנה, לא תכנית הלימודים של משרד החינוך, או העקרונות והתובנות הגבוהות לרמתו. הדגש הוא על המפגש האינטימי, על האירוע המוסיקלי שמתאים ל"רגע זה ממש" ונמצא "כאן ועכשיו" עם הפעוט.

## עשייה תואמת התפתחות בגיל הרך: התפתחות, פדגוגיה, הקול הילדי ומה שביניהם

### ד"ר צילי שוחט

בהרצאה אבחן מחדש את משמעות המושג "עשייה תואמת התפתחות" ואת אפשרויות היישום שלו בשטח, לצד המודעות לקשיים האובייקטיביים הקיימים ביישום זה. נדמה כי כמו מושגים אחרים בהם משתמשים בחינוך בגיל הרך (כגון: "הילד במרכז"), הפך גם מושג זה להיות שחוק וריק מתוכן.

בשנתיים האחרונות העיסוק במושג "עשייה תואמת התפתחות" תפס מקום מרכזי מסגרת הפיילוט "מסגרות תחילה", הפועל ביוזמת משרד העבודה והרווחה והגיוינט, בשיתוף 3 אוניברסיטאות: אוניברסיטת חיפה, האוניברסיטה העברית ואוניברסיטת בר-אילן. הפרוייקט כולל כ-150 מעונות יום ברחבי הארץ. מטרת הפיילוט היא לבחון ולהגדיר מחדש את סטנדרט הפיקוח, את סטנדרט ההדרכה ואת הפדגוגיה המותאמת לגיל הרך. בימים אלה מתורגמים עקרונות הפדגוגיה ליישום במסגרות החינוכיות באמצעות פיתוח "קוריקולום לגיל הרך", על-ידי פרופ' אסתר עדי יפה, דבורה גבעון ואנוכי, מבית-הספר לחינוך ותכנית הריס, באוניברסיטת בר-אילן.

המושג "עשייה תואמת התפתחות" (Practice Developmentally Appropriate: DAP), נדון רבות בקרב אנשי מקצוע בתחום הגיל הרך במהלך העשורים האחרונים. הגדרתו פורסמה כמסמך עקרונות המבוסס על ידע מחקרי התפתחותי-חינוכי על ידי הארגון הלאומי האמריקאי לחינוך בגיל הרך ה-NAEYC. המסמך צמח על רקע דאגה שהלכה וגברה בקרב מומחים בתחום החינוך והתפתחות, לגבי דרכי העבודה במסגרות לגיל הרך, היות והן נמצאו לא תואמות את הידע הקיים לגבי ההתפתחות והלמידה בקבוצת גיל זאת. הטענה המרכזית היתה שהמחנכות במסגרות קבוצתיות לתינוקות ולפעוטות נוטות להשתמש בדרכי הוראה פורמאליות הכוללות מיומנויות אקדמיות. גישת עבודה זו מזכירה מודלים להוראה בבתי-ספר, המתבססים על תפיסה חינוכית לפיה המבוגר הוא בעל הידע, והילד הקטן הוא ככלי ריק, שיש למלאו כדי שילמד וידע. גישה זו אינה עולה בקנה אחד עם הידע המדעי המצוי בידינו בעשורים האחרונים, לפיו הלמידה היעילה ביותר של תינוקות ופעוטות מתרחשת באמצעות משחק, חקירה והתנסות בלתי אמצעית עם סביבתם הפיזית והאנושית.

הניגוד הזה בין הידע המדעי בתחום ההתפתחות והחינוך בגיל הרך לבין שיטות עבודה הנהוגות בתחום, מהווה את אחד האתגרים הגדולים בתחום החינוך בכל הגילאים, והוא מתעצם באופן מיוחד, כאשר מדובר בחינוך וטיפול בתינוקות ופעוטות במסגרות קבוצתיות.

השאלות העולות בהקשר זה הן רבות והמרכזית שבהן היא: למה הכוונה במושג "חינוך", כאשר מדובר בילדים בגילאי לידה עד שלוש? האם מדובר בהוראה ובהקניית ידע? האם מדובר בהקשבה ל"קול הילדי" ובהתחברות ליוזמות הילד? האם בבניית פיגומים עבור הילד? האם בנוכחות תומכת המאפשרת לילדים להתמקד בחקירה פעילה ובמשחק? ואולי מדובר ב"גם וגם"?

המורכבות של התשובות לשאלות אלה עולה בהתייחס לאקולוגיה המעונית, ובמיוחד בהקשר למרכיבים המבניים המאפיינים את המסגרות החינוכיות-טיפוליות בישראל (מספר ילדים בכיתה, יחס מספרי מטפלת-ילדים, השכלת מטפלות וכד').

בהרצאה אציג מודל ליישומים אפשריים של עקרונות ה"עשייה תואמת התפתחות", המתבססים על התנסויות של סטודנטים במסגרת ההכשרה המעשית שלהם במסלול להתפתחות הילד בביה"ס לחינוך באוניברסיטת בר-אילן.

## הערכה תומכת התערבות: מודל עבודה במסגרות חינוכיות לגיל הרך

### ד"ר תרצה יואלס

בעקבות שנות מחקר רבות בתחום התפתחות הילד בעולם הרחב ובישראל, ועל בסיס ההבנות שנצברו לגבי ההתפתחות התקינה ושאינה תקינה, גובשו סטנדרטים הנדרשים להבטחת איכות של מסגרות קבוצתיות חוץ-ביתיות לתינוקות ופעוטות. סטנדרטים אלה ומימושם חשובים ביותר, שכן תינוקות ופעוטות שוהים במערכות הטיפוליות/חינוכיות כתשע שעות ביום. הסטנדרטים שמאפיינים מדינות מפותחות שונות אינם מיושמים בישראל במקרה הטוב, והם מופרים בצורה קשה ומדאיגה במרבית המקרים. מכאן כאשר הסידור החוץ ביתי אינו תואם את הקריטריונים הנחוצים להבטחת איכות טיפולית, ילדים לא מעטים מצויים למעשה בסיכון התפתחותי. עד כמה שזה עשוי להישמע כלא סביר, ילדים רבים במדינת ישראל, גם מקרב המיצב החברתי-כלכלי הבינוני-גבוה נמצאים במצב של הזנחה רגשית משמעותית, כתוצאה מכך שמרבית המסגרות החוץ-ביתיות הזמינות אינן מספקות סביבה טיפולית נאותה. הורים רבים לא מודעים למצב קשה ומדאיג זה ולהשפעותיו, והם שולחים את ילדיהם למסגרות האלה, חרף התנאים הירודים. כיום יותר מתמיד, אנו מודעים לחשיבות הקריטית של השנים הראשונות בחיי הילד ואת משמעותן לגבי התפתחותו התקינה. אנו מבינים עד כמה חשוב האופן בו הורים ומטפלים מבינים את הילד ומגיבים אליו, ועד כמה אנו יכולים לעצב את עתידו השכלי, הרגשי והחברתי.

הרצאתי תעסוק במודל להתערבות במסגרות טיפוליות בגיל הרך, ובהגברת המודעות והידע של המעורבים במתן שירותים לגיל הרך. בהתערבות זאת המטרה היא להעצים את ביטחונם ואת התנהלותם של ההורים, המטפלות, ומנהלות המעון, ולקדם את האינטראקציות של הורה – ילד, ושל מטפל – ילד.